

УКРАЇНСЬКІ НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ ТА НАЦІОНАЛЬНА РЕЗИСТЕНТНІСТЬ

Олександр Кирилюк,

*доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії
Одеської філії Центру гуманітарної освіти НАН України*

*Націю неможливо штучно створити,
але її можна навмисно знищити*

Головними об'єктами асиміляційних атак на все українське були конкретні структури нашої культурно-історичної пам'яті, а саме, правопис та лексика, книги, архіви, історичні документи (письмо); національна символіка та символічні речі (образи); травматична тілесна пам'ять (пам'ять тіла), передусім – Голодомору; сакральні місця національної пам'яті, у першу чергу – храми та пам'ятники. Це визначалося тим, що їхнє сумарне нищення мало би призвести до повної загиби національної ідентичності українців. Символічна креативність протидіє асиміляції через неперервну актуалізацію національних символічних смислів. Вона чинить опір асиміляції за тими напрямками, за котрими вона здійснюється.

Ключові слова: українська національна ідентичність, національна культурно-історична пам'ять (структура), національна резистентність (опір асиміляції), символічна креативність.

The article with the help of historical illustrations of assimilation processes in Ukraine is shown that the objects of those crackdown attacks are specific structures of the cultural-historical memory of Ukrainians as the holders and regenerators or reproducers of national identity.

Keywords: Ukrainian national identity, national cultural and historical memory (structure), national resistance to assimilation, symbolic creativity.

Історична картина довготривалого цілеспрямованого нищення українців, нашої культури та ідентичності за своєю суттю постає як масштабний цивілізаційний виклик, котрий спонукає замислитися над тим, яким чином за таких небаченої за своїм розмахом та цілеспрямованістю антиукраїнської політики сусідніх держав, передусім – Росії, українцям вдалося дати цьому виклику адекватну відповідь.

Національна ідентичність. Триваюче життя української нації слід визначити перш за все як збереження національної ідентичності (самобутності, собітожності), котра не змінюється ні під впливом потужних соціально-історичних, ні культурних чинників, коли, на відміну від інших, колись славнозвісних народів, українці як нація вистояли попри всі начебто нездоланні асиміляторські сили, спрямовані на знищення нашого народу. Всі без виключення російські держави та режими, включно з СРСР, свідомо, цілеспрямовано та наполегливо робили все, щоб представники неросійських національностей перестали ідентифікувати себе з рідною нацією та почали ототожнювати себе з росіянами. Підступність цих дій полягала у тому, що російська асиміляція мала повзучий, не відвертий характер.

Національна пам'ять. Вочевидь, що національна ідентичність включає до себе складний комплекс аксіологічних, національно-світоглядних та національно-ментальних установок, що складаються протягом історичного процесу формування та розвитку нації. Іншими словами, мова йде про певний стан національної самосвідомості, котра у більш широкому аспекті постає як національна (етнічна) свідомість, чи, іншими словами, як сукупність утримуваної у цій свідомості інформації. Саме ж це утримування забезпечується механізмами пам'яті. Знати себе як себе – це означає відрізнити себе від інших як інших, що є головною запорукою національного спротиву будь-якій асиміляції. І навпаки, національне чи етнічне безпам'ятство – це пряма дорога до зникнення

національної чи етнічної спільноти, розчинення її у чужому етносі чи народі. Тому на перший план тут цілком слушно починає висуватися поняття пам'яті (у її соціологічному, а не психологічному вимірі).

Писана історична пам'ять на руїнах традиції та її пастки. Зачинателем сучасної теорії історичної пам'яті вважається Морис Альбвакс. За допомогою національної історичної пам'яті індивід, група або суспільство взагалі постійно відтворює власну ідентичність, причому відбувається це у постійній взаємодії між вказаними рівнями пам'яті [4]. Пастка тут криється у тому, що така історія може бути переписаною асимільаторами. З цього стає ясним, що більшою мірою, ніж меморіальна (раціонально-ментальна) пам'ять, провідну роль для українців в їхній протидії знищити їхню ідентичність мали інші види пам'яті, передусім – культурно-історичної пам'яті в усіх її різновидах, яка за умов відсутності чи обмежених форм української державності була для українців визначальною – на відміну від росіян, для котрих, за умов виродження у них не тільки фольклору (В. Я. Пропп), але й інших духовно-практичних та символічних форм народної самосвідомості, головним засобом національної ідентифікації була і дотепер залишається монополізована державою писана історична пам'ять.

Види культурної пам'яті: письмо, образ, тіло, місце та архів. На відміну від історії як історичної пам'яті за М. Альбваксом, що з'являється після зникнення традицій, культурна пам'ять у вигляді писемності за Я. Ассманом становить собою засіб підтримки традиції завдяки створенню нею специфічної комунікативної ситуації, котра забезпечує культурну тяглість на підставі повторення («канону») та «воскресіння» як герменевтичного тлумачення. Кожна культура, пише Ян Ассман, утворює децю таке, що можна назвати коннективною структурою, вона пов'язує між собою окремі «я» у культурно обумовлені «ми» [2, с. 15]. Аляйда Ассман, разом із письмом, виділила ще й такі види культурної пам'яті, як образ, тіло, місце та архів [1]. Неважко переконалися, що ці види культурної пам'яті є одночасно й видами пам'яті національної.

Види національної пам'яті як об'єкти асимільаторських атак (за детальним викладом прошу звернутись до: [3, сс. 48-52.]). Асимільатори прагнули знищити передусім ті предметні носії українського національного світу символів, смислів та значень, котрі гарантували відтворення української національної ідентичності. Це її відтворення забезпечувалось колективною культурно-історичною пам'яттю, причому – структурованою. Отже, головною метою асиміляційних атак на все українське були конкретні структури цієї пам'яті. Ними є такі її види (за А. Ассман), як пам'ять письма, образу, тіла та сакральних місць, котрі в українських реаліях конкретизуються у такі об'єкти асиміляції, як 1) правопис та лексика, книги, архіви, історичні документи (письмо), далі, 2) національна символіка та символічні речі (образи), 3) травматична тілесна пам'ять (пам'ять тіла), передусім – Голодомору, та, нарешті, 4) сакральні місця національної пам'яті, у першу чергу – храми та пам'ятники. Ці структури національної пам'яті найбільше за інші піддавались асимільаторським атакам через те, що сумарне нищення їхньої національної самобутності автоматично мало би призвести до втрати національної ідентичності українців, тобто, до загибелі української нації, про що й дотепер мріють російські шовіністи.

Нищення правопису, лексики, книжок, та архівів. Не маючи можливості відразу ліквідувати українську мову, хоча у цій справі російським асимільаторам багато чого вдалося зробити, вони прагнули знищити передусім матеріальні носії українського слова – книжки та документи. Ними також ставилася свідомо задача нівелювання самобутності українського правопису та поступового елімінування специфічно українського, відмінного від російського, лексичного складу мови, що мало сприяти оголошенню української мови звичайним місцевим діалектом «великорусского языка». Прийнятий у 1927-1928-му роках «харківський» правопис був визнаний націоналістичним, а більшість учасників Правописної конференції

у 1937 році комуністичними катами було розстріляно. Ще однією формою нападу на письмо як структурний елемент української культурної пам'яті були гоніння на її писемні пам'ятки – рукописні чи друковані книжки, а також на українські архівні документи. Московськими паліями Лаврської та інших бібліотек були знищені разом з рукописними книгами та манускриптами ще часів княжої доби архівні документи – дарчі грамоти благодійників, грамоти князів, можновладців та гетьманів тощо. У полум'ї згоріли рештки бібліотеки Ярослава Мудрого та якісь окремі джерела, що сходять ще до поганських часів (літописець Нестор ними ще користувався), політичні та дипломатичні акти, у тому колі й ті, що стосувались зносин з іноземними державами, зокрема, Візантією та пізніші, дуже незручні асиміляторам угоди козаків з Московією. З монастирів вилучалися та нищилися всі оригінальні українські книжки та документи. Про заборону друку книжок українською годі й говорити – про це багато хто з нас добре знає.

Українські символи та образи під ударами асиміляторів: смерть за прапор. Укорінені в українській національній свідомості власні, оригінальні образи-символи теж зазнали потужних атак асиміляторів, котрі можна визначити одним гаслом – «Нічого українського». У першу чергу це торкається самої назви «Україна» та «українка» чи «українець». У принципі, всі знакові речі, котрі піддавались гонінням, репрезентують смисли, пов'язаний у першу чергу з Україною та її волею, і саме тому вони й зазнавали переслідувань. Не розглядаючи весь комплекс таких українських символів, зупинимося на одному з них – вексилOLOGІчній українській національній символіці, котра у російських шовіністів викликає особливо істеричну реакцію. За сучасної збройної агресії РФ проти України, як за часів агресії у 1918 році ненависть окупантів до української символіки дійшло до краю варварства – саме за них червоними бандами було вбито сотні киян, за них вже у наші дні віддали життя депутат Горлівської міськради Володимир Рибак і воротар юнацького футбольного клубу «Авангард» з Краматорська Степан Чубенко.

Витравлювання травматичної тілесної пам'яті українців. Стосовно такої тілесно закарбованої пам'яті українців, як травма Голодомору, то тут асиміляторська великодержавна політика Росії, як і за часів СРСР, полягає у запереченні самого факту цього геноциду з фальсифікацією історичних даних про цілеспрямовану політику більшовиків зі знищення українців задля зламу їхнього опору совєцьким реформам в аграрній сфері. Сучасна ж Росія, як і раніше СРСР, заперечує Голодомор як цілеспрямовану репресивну політику тодішнього керівництва країни, як форму державного терору, і коли факти, що наводять історики, стають вже зовсім неспростовними, прагне відвести звинувачення від себе, говорячи про те, що цю політику проводили самі ж українці, а не росіяни, нехтуючи тією обставиною, що тодішні керівники УРСР діяли виключно за наказом Кремля, не маючи можливості вплинути на події.

Руйнація асиміляторами сакральних місць української пам'яті. Атака на таку культурну пам'ять українців, як пам'ять місця, відбувалася вигляді заміни сакрального простору простором абстрактним – саме ця заміна є «головною умовою колоніальної політики» [1, с. 339] взагалі та Росії щодо України зокрема. Колонізатор завжди прагне «очистити» територію народу, який колонізується, від усіх тих смислів, які даний народ надавав своїм пам'ятним місцям. За приклад такої ситуації можна взяти пам'ятники патріотам та провідникам нації, які час від часу руйнуються. Здичавілість асиміляторів дійшла до такого рівня, що вони розбивають навіть меморіальні дошки на честь загиблих героїв АТО.

Такі сакральні місця пам'яті, як церкви, за часів Російської імперії не могли просто нищитися, як це сталося вже за влади більшовиків. Основне опертя робилося на уніфікації церковної архітектури у відповідності до шаблонних норм, запроваджених власне у Росії. Метою таких дій було знищення української національної специфіки у церковній архітектурі та відповідно – української національної пам'яті сакральних місць. Особливу ненависть російських асимілято-

рів викликали церкви, споруджені у бароковому стилі, так звані «гетьманські», бо вони нагадували про часи Козацької держави, про вільну Україну.

Символічна креативність як чинник української національної резистенції. Зрештою, всі руйнівні щодо українства дії асиміляторів до остаточної загибелі нації не призвели, вона зберегла життєстійкість та здібність до свого ренесансу. Як на мене, важливими чинниками цього була символічна креативність та національна естафета. Узагальнююча інтерпретація розуміння автором концепції П. Вілісом [5] сутності символічної креативності полягає у її розумінні як енергійне продукування у нашому духовному житті хвилюючих символічно виражених сенсів, що становлять емоційно-образне підґрунтя світовідношення та світорозуміння. Ці значення, що ми їх виробляємо завдяки символічній творчості, є проявом життєвої енергії та потужним емоційним поривом, котрі разом здатні нейтралізувати деструктивні тенденції щодо символічного світу національно-культурних смислів. На відміну від холодної вербальної пам'яті, символ є своєрідним генератором національної енергії та спонукальним мотивом опору всьому тому, що робить замах на національну ідентичність. До основних форм символічної творчості П. Віліс відносив мову, активне тіло та драму (до якої входять правила, ритуали, вистави, танці, співи, жарти, розповіді історій та інші рольові дії). Показовим тут є дивовижний збіг між видами культурної пам'яті та видами необхідної символічної роботи, тобто, збіг між основними напрямками асиміляторських атак на національно-культурну пам'ять як основу національної ідентичності та резистенції і видами тієї символічної роботи, котрі цим атакам протидіяли. Відповідно, мові як виду необхідної символічної роботи відповідає такий вид культурної пам'яті, як письмо, тілу – тілесна та травматична пам'ять, а драмі – всі ті види символічних дійств, що об'єднуються у межах усіх образів пам'яті, включно з місцями пам'яті та сакральними місцями. Іншими словами, опір спробам нівелювати національну ідентичність відбувався саме за тими напрямками, за якими він здійснювався, і у цьому, можливо, і полягає його прикінцева ефективність. При цьому неабияку роль відіграли такі види «драматичної» символічної креативності, як традиції, передання і особливо «душа народу» – наші народні пісні. Їх, попри нав'язуванні «загальносовецькі» звичаї та попсові пісні, підмінити так, як це відбувалось з писаною історією, неможливо, навіть написавши на їхні мелодії, як це часто робилося, нові слова.

Разом з тим українство зазнало таких неповторних втрат, які вже ніколи не будуть компенсовані. Своєрідний національний мартиролог України складається зі скорботного переліку втрачених українських етнічних земель, з багатомільйонного списку жертв Голодомору, воєн, розстрілів, з трагічного пантеону загиблих Провідників нації, її цвіту – письменників, митців, вчених. Слід мати на увазі ще й те, що боротьба Україну далеко не завершилась, що ми ведемо епічний бій з віковим асимілятором України – російським шовінізмом за те, щоб знову ніколи не підпасти під його бездарне та руйнівне панування.

Література

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті : монографія. К.: Ніка-Центр, 2012. 440 с. (Серія «Зміна парадигми»; вип. 15). http://shron1.chtyvo.org.ua/Aleida_Assmann/Prostory_spohadu.pdf
2. Ассман Я. Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в культурах древности. М.: Языки славянской культуры, 2004. 368 с. (Studia historica).
3. Кирилюк О. С. Структури історичної пам'яті українства – основа національної ідентичності – як об'єкти асиміляторських атак // Гілея. К. : Вид. «Гілея», 2019. Вип. 144. (№ 5). Ч. 2. Філософські науки. 135 с.
4. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память // Неприкосновенный запас 2005. 2-3. (40-41). <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/ha2.htm>
5. Willis P. Symbolic Creativity // The Everyday Life Reader. London, New York : Routledge, 2002. P. 282 – 292.